13. OKTOBER 2022

Uran-235. Teaterinstruktør Anja Behrens skræller storheden af de største og giver oprejsning til de værste, heriblandt atombombens ophavsmænd, i *København* på Det Kongelige Teater.

Mennesket er en atombombe

LYT TIL ARTIKLEN

ANNA RAABY RAVN

»Det fungerer ikke, slet ikke!« udbryder Jens Jørn Spottag frustreret fra scenen. Han kravler ned ad stigen, han befinder sig på.

»Nej, bliv ved deroppe lidt endnu,« instruerer Anja Behrens fra sit sæde i salen, og Jens Jørn Spottag kravler op igen. »Og vend dig mod formlerne på tavlerne. Som under forelæsningen i Göttingen i 1922,« tilføjer hun.

Jeg er med til prøverne på *København*, der i denne uge har premiere på Det Kongelige Teater. Forestillingen, der er skrevet af britiske Michael Frayn i 1998, er et kammerspil om et skæbnesvangert møde i København i efteråret 1941. Mellem danske Niels Bohr, verdens førende atomforsker på daværende tidspunkt, og tyske Werner Heisenberg, også en storslået fysiker – og leder af nazisternes forskningsinstitut for atomenergi. På en gåtur bliver de to fysikere, der ellers står hinanden nær, som far og søn, uvenner. Ingen ved, hvad der præcis blev sagt, men samtalens emne var *fission*; energien, der frigives, når en atomkerne spaltes i to – altså atombombens forudsætning.

Spottag, der spiller Niels Bohr, skal bevæge sig »mindre effektivt«, foreslår Anja Behrens. Han skal give teksten mere tid. For den *er* vanskelig, anerkender instruktøren. Også Karen-Lise Mynster skal, i rollen som Margrethe Bohr, stå mere stille, mens Mikkel Arndt, der spiller Werner Heisenberg, gerne må sætte tempoet op.

Mikkel Arndt spiller den tyske fysiker Werner Heisenberg i 'København', der fik premiere den 13. oktober 2022. PR-foto: Emilia Therese

»Som var det en bordtenniskamp,« forklarer Anja Behrens. »I *slås* om publikum med formler og fysisk, I vil *vinde* diskussionen, men I *hviler* også i jeres argumenter.«

Spottag nikker, Arndt og Mynster indtager deres pladser. For sjette gang spiller de tre skuespillere scenen igennem. Og noget falder på plads. Pludselig går teksten, bevægelserne og scenografien op i en højere enhed, og jeg fortaber mig i det intense drama, der udspiller sig på scenen.

MØDET MELLEM HEISENBERG og Bohr har siden 1941 været omdrejningspunkt for en hel del spekulation. Nogle mener, at deres møde ledte til mere forskning i spaltning af atomkerner, i kritisk masse og kædereaktioner. Andre mener, at mødet tværtimod forsinkede atombombens opfindelse. Et par regnefejl fra Bohr betød ifølge den udlægning, at dommedagsbomben akkurat ikke nåede at blive en del af Hitlers våbenarsenal – hvilket kunne have formet verdenshistorien ganske anderledes.

For Anja Behrens, instruktøren bag den aktuelle opsætning af *København*, er det uinteressant, hvad der *egentlig* skete.

»For kernen i forestillingen er netop *ustabilitet* – i atomkerner, i mennesker. Det er en forestilling om uvished som videnskabeligt, men i høj grad også eksistentielt vilkår,« siger den dansk-tyske instruktør efter prøverne på Store Scene. »Der er mange holdninger til Bohr og Heisenberg og til deres møde i 1941, og det er naturligvis afgørende for vores fortolkning af teksten, at vi har indgående kendskab til både de videnskabelige og historiske detaljer. Vi har rådført os med forskere undervejs, Niels Bohr Institutet har været en uvurderlig sparringspartner, men i sidste ende er det *uvisheden*, der optager mig,« siger Behrens.

Forestillingen er et stykke spekulativ historieskrivning, der først og fremmest minder os om, at vi *aldrig* har vidst nok. Og at vi *aldrig* vil vide nok. Vores indsigt i verden, i fysikken, i os selv er begrænset – som Nemesis belærer de hovmodige i et relief fra scenografien, der også hang i Bohrs bolig i Carlsberg. Et skridt til venstre, og De vil muligvis udløse en lavine, mens et skridt til højre kan være første skridt på vejen mod et masseødelæggelsesvåben – eller noget vidunderligt. Det, der poetisk beskrives som *sommerfugleeffekten*.

»Som mennesker famler vi i vid udstrækning i blinde. Også de mest omhyggelige, klarsynede og selvkritiske af os – som eksempelvis Niels Bohr. Uvidenhed og fejlbarlighed er to grundlæggende komponenter i menneskelig eksistens, i verden,« siger Behrens. »Og derfor er det så forfærdeligt uhyggeligt, at atombomben i dag findes. For mennesker er ikke til at stole på, vi smadrer ting og formår ikke at tænke logisk eller rationelt, når vi er ramt – af had, frygt, desperation. Mennesket er i sig selv en atombombe: Vi kan skabe destruktion af et omfang, vi slet ikke begriber.«

ANJA BEHRENS ER FØDT i Hamburg i 1976, hun er uddannet instruktør fra Den Danske Scenekunstskole og bosat i København, men hendes tyske ophav fornægter sig ikke. Med stemte s'er og tysk diktion taler hun afdæmpet, næsten tøvende, om ustabilitet og usikkerhed i 1941, i forestillingen – og i dag. Behrens er klædt i uld fra top til tå – ikke bare én, men to rullekravetrøjer og et tørklæde, der næsten er en plaid. Også på Det

Kongelige Teater har man skruet ned for varmen og slukket for loftslamperne i de lange gange. Også her er stemningen en smule udmattet, medtaget af efterår og omstændigheder. Vi taler om 1941 og Hitler, men også om 2022 og Putin; om en krig, der i disse dage udvikler sig grimmere og grimmere. Om det faktum, at Putin *har* atomvåben på lager.

For Werner Heisenberg og Niels og Margrete Bohr i København er frygten for atombomben, for fission i forkerte hænder, enorm. For Anja Behrens er det svært at forestille sig en verden uden det, hun kalder for »atombombens omstændighed«, dens eksistens: »Som de fleste andre i min generation er atombomben en slags afgrund i verden, der altid har været der i mere eller mindre grad. Jeg var barn, da reaktoren i atomkraftværket ved Tjernobyl eksploderede, og jeg kan huske, hvordan mine forældre i en periode forbød mig at lege på legepladsen, når vinden blæste fra øst.«

Som tysker er Behrens også opvokset med en særlig form for skam, et særligt kritisk blik på Tyskland – herunder på Werner Heisenberg.

»Jeg tror ikke, at en dramatiker fra Tyskland – eller Danmark, for den sags skyld – kunne skrive et stykke som *København*. Frayn har en distance til det tyske mareridt, til skylden og skammen, og han kan derfor forsvare Heisenberg, han kan forklare hans dilemma og position. Det ville i dag stadig være ganske kontroversielt at gøre som tysker,« mener Anja Behrens.

Omvendt slipper Bohr i *København* ikke med sin uskyld i behold. Han er ikke blot storslået videnskabsmand, Danmarks stolthed, han er også et fejlbefængt, nuanceret og *stædigt* menneske i *København*.

»Som Heisenberg påpeger i forestillingen, *var* Bohrs forskning og teori om fission atombombens forudsætning. Ingen er helte, ingen er skurke, vel? Historien er mere forplumret end som så, og det er det, der interesserer mig som instruktør,« siger Behrens.

Hun vil, forklarer hun, fremkalde mennesket i de store fortællinger, opløse Historien som sådan og pege på alle de huller, de blinde vinkler, der altid *også* er en del af det, vi tror, vi ved. Det handler om ansvar, siger hun.

»Enhver handling har en konsekvens. Og krigen er muligvis slut – i hvert fald *den* krig, der udspillede sig på Bohr og Heisenbergs tid – men atombomben lever vi videre med. Vi bærer i både konkret og overført betydning destruktionen med os videre, og det forpligter. Det betyder, at vi må ransage os selv og konfrontere vores egen fejlbarlighed. Vi er nødt til at lære at rumme, at vi *også* er rædderlige væsner. Vi vil så gerne fortrænge den del af os – af hinanden. Men så kommer vi jo aldrig videre, vel?« spørger Behrens.

FOR LIDT MERE END et halvt år siden mødte jeg Anja Behrens for første gang. Da var hun midt i arbejdet med opsætningen af *Odysseen*, en ganske anderledes forestilling og fortolkning, gulvet var dækket af vand og trojanske heste, men også her var antihelten og menneskets indre ødelæggelseskraft et centralt tema, præcis som i *København*. Rusland havde dengang netop invaderet Ukraine, og også her var *krig* en slags subtekst, en form for *stemning* i prøverummet.

»Noget af det, jeg virkelig værdsætter for tiden, er det rum, vi sammen kan skabe i teatret,« sagde Anja Behrens dengang i det tidlige forår: »Her får vi lov at opholde os i det, vi er bange for, i det, vi ellers ville fortrænge. Jeg kunne sidde derhjemme og være ensom i min angst – som mange er. Men i stedet opholder jeg mig i et rum, hvor vi sammen øver os i at *rumme* angsten. Ved at dele mørket, som vi gør i teatret, opstår der lidt mere *plads* i os. Og det giver mig en fornemmelse af trøst, af fællesskab og samhørighed. Nogle gange også en flig af håb.«

Jeg spørger, om det er nogenlunde det samme, der er på spil i arbejdet med *København*, og Anja Behrens nikker. Hun er dog, indrømmer hun, lidt mere slidt, lidt mere udmattet i denne omgang. Om det var noget med en komedie næste gang? Behrens smiler og ryster på hovedet. Næste forestilling i kalenderen er den græske tragedie *Elektra* på Husets Teater. Om den unge kvinde, der blind af raseri er besat af tanken om at slå sin mor ihjel for at hævne sin far. Behrens ler ad sig selv.

»Det lyder lidt … *tosset*. Men jeg trives i mørket. Som menneske er jeg sky, lidt afvigende. Som barn var jeg også ganske ensom, jeg havde svært ved at få kontakt til de sværere følelser, og jeg var helt ude af stand til at dele dem med andre. Men de *fandtes* jo, det gør de stadig, og det er så meget tungere at kæmpe imod og bære dem alene. På scenen, derhjemme, i verden.«

Anja Behrens voksede op i en forstad af betonblokke, der lå »umådeligt langt fra teaterscener og kunst«, som hun siger. Det handlede om overlevelse, og hun var god til at overleve, til at være hård og utilnærmelig. Hun var til gengæld virkelig dårlig til at være sårbar, til at række ud til andre, fortæller hun.

Som Anja Behrens sidder over for mig, fremstår hun ellers ikke alene mild og åbenhjertig, men også ganske sårbar. De mange lag af uld forekommer nødvendige.

»Det ændrede sig også. Ved et tilfælde fik jeg som barn mulighed for at spille klaver. Jeg tror, det reddede mig. Ved klaveret fik jeg kontakt til det, der gjorde ondt. Jeg mærkede vel kunstens kraft – det lyder banalt, og det er det vel også. Her kunne jeg græde. Jeg spillede og spillede og græd og græd.«

Klaveret var Behrens' første møde med kunstens verden, og efterhånden opdagede hun, at det var her, hun ville være. Og havde brug for at være.

»Kunsten er et umådelig stort, ærligt rum, der kan give adgang til skjulte verdener og fortrængte fortællinger. Her handler det ikke om at være *god* eller *ond*, om at dømme eller ophøje. Det handler om at være *hel*.«

– Og dermed også en fejlbarlig ødelæggelseskraft?

»Det er en del af os, ja. Det er det, Frayns *København* skaber rum til, og det er også det, de græske myter, som jeg jo har arbejdet med i de seneste 20 års tid, virkelig formår: Her pynter vi os ikke med civiliserede fjer, vi gemmer ikke vores indre kaos væk, fortællingerne går planken ud, følelserne bliver udtrykt i yderste potens, og intet bliver undertrykt, ingen bliver sminket. Det er ofte brutalt, men mest af alt *ærligt*. Og med den ærlighed følger et stort helende potentiale. Det lyder naivt, men jeg tror virkelig på det.«

FACEBOOK | TWITTER EMAIL PRINT

ANNA RAABY RAVN (f. 1990) skriver om kunst og kultur. Hun er uddannet i Litteraturvidenskab fra Københavns Universitet og har et svagt punkt for marxistisk teori og keramik.

ANRR@WEEKENDAVISEN.DK

ANDRE LÆSER OGSÅ

IDEER

Drømme om kemi

Portræt. Alt omkring os er kemi, siger Morten Meldal, årets danske nobelprisvinder, der drømmer om sit fag om natten og byggede sit…

LONE FRANK

KULTUR

Ny nordisk censur

Satire. I Finland efterforsker politiet, om en bladtegners karikaturer krænker muslimer og islam. Hvor efterlader det tegnernes frie pen?

LAURA HATTENS
CHRISTOFFER ZIELER

SAMFUND

Kære Lars. Hvad vil du egentlig?

Svar udbedes. Du balancerer mellem myte og virkelighed. Du er ved at erobre en nøgleposition – igen. Det er imponerende. Men du...

MARTIN KRASNIK

Avistid

Valgtid: Inger er Inger er Inger

00:00 / 26:10

Avistid

Valgtid: Inger er Inger er Inger 26:10
I dagens Valgtid afløser Jeppe Bentzen Hans Mortensen, som er på tur med Mette Frederiksens valgbus. Jeppe har fulgt Inger Støjberg gennem landet og fortæller om den særlige Inger-følelse. O... Oct 24

Valgtid: Stueren undergang 21:47
Det er med en vis sorgfuld fascination, at Arne Hardis og Hans Mortensen iagttager Dansk Folkepartis dødskamp. Hvordan udfolder krampetrækningerne sig i valgkampen? Og hvordan fungerer... Oct 21

Valgtid: Daddy Vanopslagh 21:12
For bare tre år siden var Liberal Alliance en systemkritisk, revolutionær og liberalistisk modstandskamp. Nu sidder formand – eller farmand, som han bliver kaldt på TikTok – Alex Vanopslagh tun... Oct 20

Valgtid: Nogen, ikke noget 22:39
Her midt i valgkampen sender en ny meningsmåling De Konservative ned på 7,7 procent. Det er mindre end Lars Løkkes Moderaterne. Blå blok har samlet 41,8 procent af vælgerne, hvilket er en... Oct 19

Valgtid: Fløjkrigernes trængsler 19:21
Vi taler hele tiden om midten. Hvor er den, hvem er den, hvad er den? Men hvordan reagerer yderfløjene på suget fra midten? Enhedslisten har svært ved at forklare holdningen til et asylcenter i... Oct 18

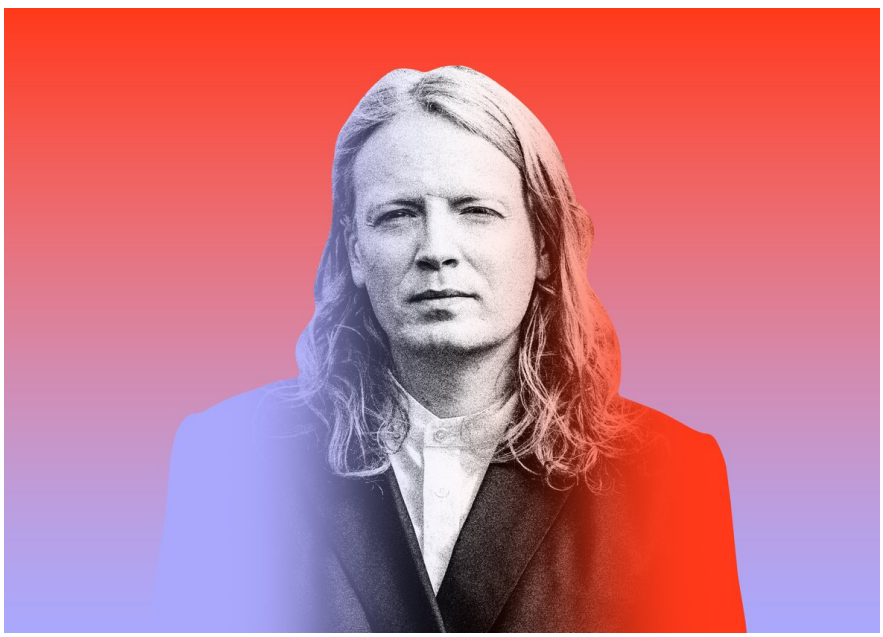

KLASSE

»Man skal elske alle sine børn, også de politisk ukorrekte«

Alt andet er hyklerisk, intellektuelt dovent, arrogant, uvidende, ikke-woke, skriver forfatter **Glenn Bech** i et forsøg på at samle befolkningen.

PÅVIRKNING

Informations-krigeren

Jamie Fly, chef for Vestens største nyhedstjeneste på russisk, om, hvordan man får russernes »tavse flertal« i tale.

OLE NYENG

VITALT

Make the Oceans Great Again

Med ålegræs, genudsatte hajer og kunstig hvallort skal de forpinte oceaner genvinde fordums styrke.

KRISTOFFER LOTTRUP

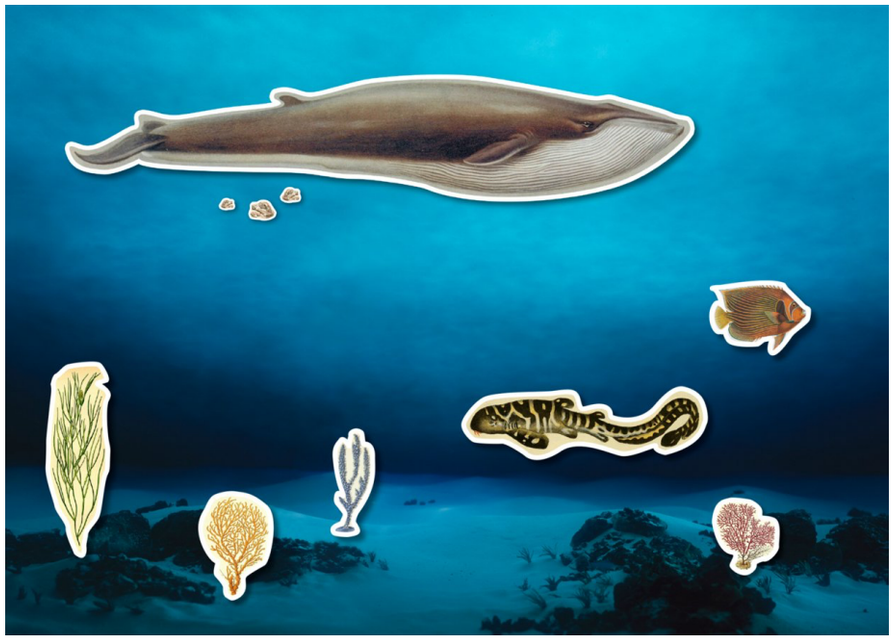

FOLKETINGSVALG 2022

I KULTURKAMPENS KØLVAND

Findes der en borgerlig kultur-politik? Og i så fald hvad går den ud på?

SØREN K. VILLEMOES

REPORTAGE

Inger Støjbergs vælgere ser en flig af sig selv træde ind på Christiansborg, hver gang hun gør

JEPPE BENTZEN

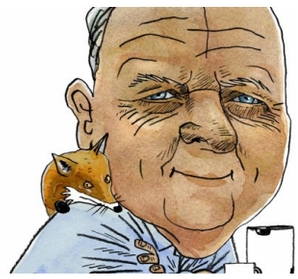

KONGE(MAGER)

Bliver Lars Løkke statsminister for tredje gang, selvom han ikke er kandidat?

HANS MORTENSEN

LEDER

Uanset om det bliver en rød eller en blå regering, bør den gøre Lars Løkke til sundhedsminister

MARTIN KRASNIK

Folketingsvalg 2022

Følg hele Weekendavisens valgdækning her

VI ANBEFALER

STRØMAFBRYDELSER

Hvis det bliver en kold vinter, får hele Norden – men især Sjælland – problemer

JON HUSTAD

EVIGHEDSSPIRAL

Når politikere gang på gang indfører hårdere straffe, efterlader de regningen hos domstolene

LAURA HATTENS

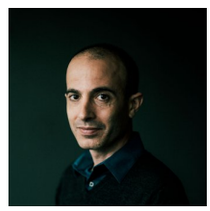

INTERVIEW

Den største trussel mod menneskeheden er hverken klima-forandringer eller atomkrig

KATHRINE TSCHEMERINSKY

DYRTID

Farvel til den økonomiske æra, som har formet Vesten siden finanskrisen. Farvel til de billige penge

CHRISTIAN BENNIKE

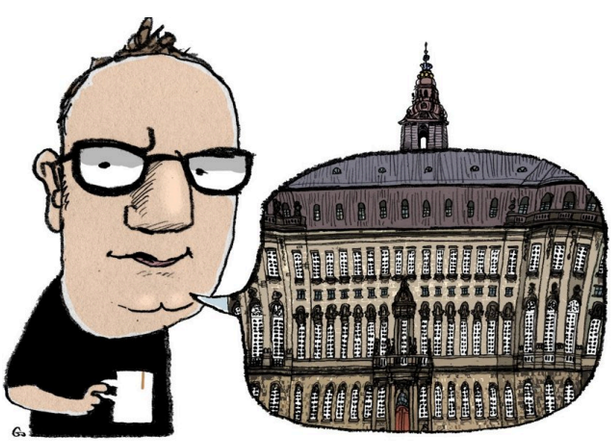

NYHEDSBREV

Mandag Mortensen går til valg

Hans Mortensen samler op på valgkampens små og store dramaer i Deres indbakke.

TILMELD DEM HER

DENNE UGE PÅ WA

Weekendavisens ugentlige nyhedsbrev

Hver torsdag aften præsenterer redaktionen de bedste, vigtigste, mest overraskende og sjoveste historier fra Weekendavisens fire sektioner.

TILMELD DEM HER

Podcast >

I går
Valgtid: Inger er Inger er Inger
26m

I går
Prinsessen der blev verdens første navngivne forfatter
44m

21. okt.
Valgtid: Stueren undergang
22m

20. okt.
Valgtid: Daddy Vanopslagh
21m

19. okt.
Valgtid: Nogen, ikke noget
23m

18. okt.
Valgtid: Fløjkrigernes trængsler
19m

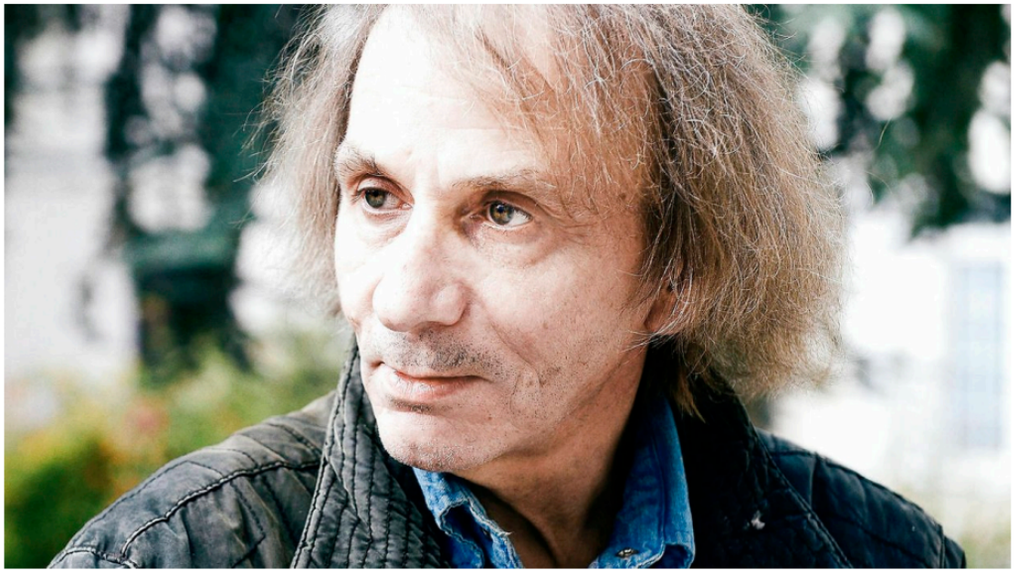

KOMMENTAR

Den perfekte mand

Vi lever i en perfekthedskultur, siges det. Men hvorfor har de perfekte så travlt med at bedyre deres uperfekthed?

ANNA LIBAK

SERVERET

Spis klogere med vores ugentlige madklummer

Find alle udgaver her